

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що у незрячих дітей молодшого шкільного віку самоконтроль графічних дій за параметром – розмах досить високий. Порівняльний аналіз результатів, продемонстрованих дітьми, залежно від стану зору, показує, що учні з залишками зору демонструють лещо кращі показники, ніж тотально незрячі, оскільки користуються наявним залишковим зором. Також, окрім стану зору, на рівень сформованості самоконтролю графічних рухів за розмахом впливають вторинні відхилення, а саме особливості уваги, стан м'язової системи рук та розвитку дрібної моторики, а також наявність адекватних уявлень про довжину і навичок малювання ліній.

На нашу думку, результати експерименту свідчать про принципову можливість оволодіння сліпими учнями діями самостійного контролю за графічними рухами.

Результати проведеного дослідження є попередніми. Та все ж вони свідчать про певні тенденції та про те, що проблема формування самоконтролю у сліпих молодших школярів потребує подальшого детального вивчення.

Література

1. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. – М.: «Просвещение», 1966. – 285 с.
2. Генезис сенсорных способностей. / Под ред. Л.А. Венгера. – М.: «Педагогика», 1976. – 256 с.
3. Срмаков В. П., Егорова О.И. Обучение слепых специальной графике. – М.: «Просвещение», 1978. – С.7.
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи. – М.: «Наука», 1984. – 444 с.
5. Моргулис И.С. Организация коррекционно-воспитательного процесса в школе слепых. Ч. 1. – К., 1991. – 112 с.

УДК: 376.1 – 056.26: 617.751.6: 376.015.324.4: 159.952.13

Рецензент
Таран О.П.
кандидат психологічних наук
старший науковий співробітник

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Костенко Т.М.
м.Київ

В статті розглянуто розвиток пізнавальної активності дітей з порушеннями зору: рівні, закономірності, особливості; запропоновані умови активізації пізнавальної діяльності.

Ключові слова: діти з порушеннями зору, пізнавальна активність, пізнавальна діяльність, навчально-виховний процес.

В статті розглянуто розвиток пізнавальної активності дітей з порушеннями зору: рівні, закономірності, особливості; запропоновані умови активізації пізнавальної діяльності.

Ключевые слова: дети с нарушениями зрения, познавательная активность, познавательная деятельность, учебно-воспитательный процесс.

In the article development of cognitive activity of children is considered with parapsiss: levels, conformities to law, features; the terms of activation of cognitive activity are offered.

Key words: children sight infringements, informative activity, informative activity, teaching and educational process.

В системі неперервної освіти спеціальному дошкільному закладу належить важлива роль у підготовці дітей з психофізичними особливостями до подальшого якісного засвоєння знань, умінь та навичок на етапі шкільного навчання. Метою освітньо-виховного процесу в спеціальному дошкільному закладі для дітей з вадами зору має бути розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей дитини з порушенням зору, що потребує особливої уваги до процесу засвоєння дітьми програмного матеріалу. Саме за процесом та особливостями його перебігу можемо судити про ефективність пізнавальної діяльності (а не за кінцевим результатом, обсягом знань, умінь і навичок), тому важливо знати, що дитина робить, щоб засвоїти матеріал, адже від її пізнавальної активності залежить, що і як вона засвоєє (Г. Костюк).

Пізнавальна діяльність людини являє собою досить складний процес взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх умов. Зовнішні впливи є визначними розвитку пізнавальної активності дітей з порушеннями зору, проте визначне місце посідають і внутрішні – досвід, світобачення, інтереси та потреби. Ці фактори в єдності становлять спрямованість в діяльності особистості, що впливає на розвиток психологічних процесів дитини з порушенням зору.

Пізнавальна активність в психолого-педагогічній літературі визначається як:

* психічний стан, що виражається в бажанні вирішувати інтелектуальні завдання (Д.В. Вількев);

* готовність і прагнення до активного засвоєння знань (Н.А. Половникова);

* розумова діяльність, спрямована на досягнення певного пізнавального результату і як підвищена інтелектуальна орієнтовна реакція до вивчаючого матеріалу на основі виникну тої пізнавальної потреби (Т.І. Шамова);

* прояв творчого ставлення індивіда до об'єкту пізнання (Л.Н. Арістова);

* особистісне утворення, що відображає мисленнєво-емоційний відлук вихованця на процес пізнання (Г.І. Щукіна).

Узагальнюючи ці підходи, джерелом пізнавальної активності є – потреба особистості в набутті знань, в освоєнні духовної культури суспільства, в самовираженні, самореалізації.

Пізнавальні здібності дитини характеризуються насамперед пізнавальною активністю, можливістю розв'язувати пізнавальні завдання, особливо проблемні, виходити за межі заданого, перетворювати його, застосовуючи при цьому різні способи і засоби.

У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслено, що дошкільник повинен мати уявлення про пізнавальну активність, цікавитися особливостями своєї пам'яті, мислення, сприймання явищ, володіти початковими формами дослідницької діяльності, алге дитина є активною істотою, яка прагне до самостійності, творчої ініціативи.

Лісіна М.І. основну увагу приділяла пошуку факторів, які визначають кількісні і якісні особливості пізнавальної активності дитини.[4] Встановлення факторів, що обумовлюють розвиток пізнавальної активності в різні періоди дитинства дозволить встановити рушійні сили розвитку особистості. За М.І. Лісіною вирішальним фактором розвитку і формування пізнавальної активності є спілкування дитини з дорослим.

На думку Н.А. Боговєленської, пізнавальна активність дошкільників з вадами зору є необхідною умовою формування самостійності та ініціативності. [1]

Проблема розвитку пізнавального інтересу є актуальною в дитячій тифлопсихології, оскільки для дітей з порушеннями зору характерна менша пізнавальна активність, що спричинено впливом дефекту на процес розвитку. Взаємодія дитини з оточуючим середовищем можлива лише завдяки активності і діяльності[2], тому активність є передумовою формування розумових якостей дитини з порушеннями зору, її самостійності, ініціативності.

Пізнавальна активність дитини з порушеннями зору проявляється перш за все, в умінні приймати від дорослого і самостійно ставити пізнавальні завдання, складати план дій, відбирати засоби і способи вирішення з використанням адекватних прийомів, виконувати визначені дії і операції, отримувати результати і розуміти необхідність їх перевірки. Тому, за Г.І.Щукіною[5] можна виділити такі рівні пізнавальної активності:

1. Репродуктивно-наслідувальний – досвід дитини накопичується через спостереження за діяльністю дорослих;
2. Пошуково-виконавчий – на цьому рівні дитині потрібно усвідомити завдання і самостійно знайти способи його виконання;
3. Творчий – дитина сама може поставити перед собою завдання і знайти шляхи вирішення, проте вони будуть нові, більш оригінальні.

З огляду на обрані дитиною способом виконання завдань можемо визначити особливості розвитку її пізнавальних здібностей, оскільки саме в цьому виявляються особистісна орієнтація дитини з порушеннями зору, її ставлення до матеріалу, зацікавленість ним, характер засвоєння інформації.

Репродуктивно-наслідувальний рівень пізнавальної активності – генетично більш рання і елементарна форма прояву пізнавальної активності дитини з порушеннями зору. Її прояви у дітей з порушеннями зору є природними і необхідними.

В теорії Л.С. Виготського про зону ближнього розвитку дитини є значний науковий потенціал для аналізу глибокого і складного питання про наслідувальну активність дитини. Він встановив, що оволодіння більш складною формою розвитку спочатку здійснюється дитиною в співпраці з дорослим, а потім самостійно. Таким чином, в співпраці відбувається оволодіння зразками предметних дій і мовленнєвих форм, що відбувається на основі репродуктивно наслідувальної пізнавальної активності.

Необхідною умовою розвитку пізнавальної активності дитини з порушеннями зору є перехід на рівень із значними проявами самостійності в знаходженні нових шляхів діяльності, пошуку більш точних рішень до поставлених завдань.

Пошуково-виконавчий рівень пізнавальної активності – дитина з порушеннями зору виступає виконавцем завдань, які перед нею ставить дорослий. Спираючись на власний досвід, дитина має самостійно знайти шляхи вирішення цих завдань.

Творчий рівень пізнавальної активності – свідчить про стрибок в загальному розвитку дитини з порушеннями зору. Цей рівень є показником саморегуляції та самоорганізації, оскільки два попередні рівні збагатилися досвідом.

Пізнавальна активність є природним проявом інтересу дитини до навколишнього світу й характеризується чіткими параметрами. Про інтереси дитини з порушеннями зору та інтенсивність її прагнення ознайомитися з певним предметом чи явищем свідчать: увага й особлива зацікавленість; емоційне ставлення (подив, стурбованість, сміх, тощо); дії на з'ясування будови та призначення предмета). Тому, ми виділили наступні рівні пізнавальної діяльності дітей з порушеннями зору:

I рівень – діти хочуть гратися з іграшками, що відрізняються яскравими властивостями (великі, яскраві, гучні), а також з тими, функціональне призначення їм уже знайоме (телефон, посуда, розчіска і т.п.); відсутній інтерес до предметів, призначення яких невідоме. Предмети переважають над активністю.

Цей рівень частіше спостерігається у дітей з порушеннями зору 3-4 років.

II рівень – діти намагаються ознайомитися з іграшками та з іншими предметами, що мають певні функції. Їх приваблює можливість різностороннього використання незнайомих

речей, випробування функціональних можливостей предметів; діти прагнуть ознайомитися з їх властивостями. Рівень інтересу до функціональних властивостей предметів визначається дорослим.

Другий рівень є характерним для дітей 4-5 років.

III. рівень – інтерес і активність викликають приховані, внутрішні властивості предметів. Метою пізнавальної активності стає мета: досягти бажаного результату.

Цей рівень досягають діти старшого дошкільного віку.

Спостерігаючи за роботою старших дошкільників на заняттях, помітно, що більша частина дітей не задають питання пізнавального характеру, діти часто не проявляють необхідного інтересу до пропонованого матеріалу, на питання вихователя відповідають лише тоді, коли викликають, або механічно повторюють відповіді своїх товаришів або зовсім мовчать. Тому ми виділили три групи дітей з різними рівнями пізнавальної активності:

1. Діти з порушеннями зору, що мають активний рівень розвитку пізнавальної активності.

Дітям цієї групи притаманна яскраво виражена потреба, що проявляється незалежно від виду діяльності, наявності чи відсутності звернень до них однолітків чи вихователів. У цих дітей завжди виникає безліч запитань, про що б з ними не розмовляли, при чому вони ставлять не з метою привернути до себе увагу, а дізнатися щось нове. Дітям властиве прагнення з'ясувати будову та призначення предмета, вони охоче відгадуються на пропозицію знайти інший варіант розв'язання завдання або відповісти на запитання. Діти з високим рівнем розвитку пізнавальної активності невагомні у своєму інтересі до будь-яких змін, постійно діляться своїми враженнями з друзями та дорослими, вони дуже винахідливі в іграх, люблять імпровізувати, часто вносять зміни у правила гри, не бояться помилок, труднощів у роботі.

2. Діти з порушеннями зору, що мають відносно активний рівень пізнавальної активності.

Діти в ній можуть виявляти зацікавленість, та активність лише в певних ситуаціях, здебільшого зумовлених змістом діяльності, її емоціональною привабливістю. Вони легко включаються у нові види роботи, однак у разі виникнення труднощів відразу втрачають інтерес. Коли вихователь спонукає їх до будь-якої діяльності, охоче приймають пропозицію. Проте вони не прагнуть бути першими і майже завжди другі: і за готовністю до занять, і під час спостережень та виконання завдання. У разі, якщо план дій точно не розписаний і треба виявляти винахідливість та фантазію, ці діти не виявляють ентузіазму й зволікають діяти за готовим зразком. Їх важко зацікавити новим предметом або явищем, і навіть якщо інтерес виникає на початку діяльності, то швидко згасає у ході виконання завдання. Прояви

активності зовні невиразні, хоча ці діти охоче відгадуються на пропозицію дорослого поспілкуватися або попрацювати разом. В умовах самостійної діяльності вони іноді захоплюються виконуваною роботою, проте діють завжди одноманітно. Їхні інтереси переважно обмежуються повсякденними подіями, привернути увагу може лише щось незвичне. Головна особливість цих дітей – вони майже ніколи самі ні в чому не проявляють активності й навіть знаючи правильну відповідь, не скажуть її з власної ініціативи, хоча іноді можуть здивувати дорослого оригінальним міркуваннями.

У спільній діяльності з дорослими вони за будь-яких умов – лише слухняні виконавці. Для цієї підгрупи дошкільнят дуже важлива емоційна підтримка.

3. Діти з порушеннями зору, що мають пасивний рівень пізнавальної активності.

Ці діти завжди пасивні і байдужі і на заняттях, і в спілкуванні, й під час спільної діяльності з дорослими або однолітками. Вони майже ніколи не розпочинають виконувати завдання без підказки, нагадування дорослого, однолітків, важко включаються у роботу, очікують звичного тиску з боку вихователя.

Дошкільнята з пасивним рівнем розвитку пізнавальної активності не виявляють інтересу до завдання, готовності включитися у роботу, та власне й не можуть самостійно його виконати. Вони неохоче виконують будь-яку роботу або навіть повністю відмовляються від діяльності. Тут ідеться про цілковиту відсутність інтересу до навколишнього, до спілкування з однолітками. Пізнавальна діяльність пов'язана для них з негативними емоціями, викликає пригніченість, нудьгу. Ці діти байдужі до результатів своєї діяльності ніколи не радіють успіхам і не сумують з приводу невдач.

Працюючи з пасивними дітьми, слід урахувати:

- не варто пропонувати їм завдань, які потребують швидкого переходу від одного виду діяльності до іншого;
- треба давати їм час на обміркування відповіді;
- не бажано ставити їм під час відповіді несподівані запитання;
- слід бути готовими до того, що після активної рухової діяльності ці діти досить повільно переключаться на розумову.

Педагог має подбати про налагодження доброзичливих взаємин з такими дітьми, оскільки погрози, докори, негативні оцінки відбивають у них із самого початку бажання щось пізнати, гасять стимул для подальшого зростання.

На нашу думку, причинами наявності пасивного рівня розвитку пізнавальної активності у дітей з порушеннями зору є наступне:

- Сприймаючи інформацію, діти з порушеннями зору користуються одним або двома сенсорними каналами, тобто або пасивно слухають, або сприймають матеріал наочно;

- Вихователі самі ставлять запитання дітям;

• Діти не володіють пізнавальними діями: дітей примушують до навчання, ігноруючи той факт, що в цьому віці для них навчання має бути забавою.

Пізнавальна активність тісно пов'язана з пізнавальною діяльністю, вона взаємодіє з такими якостями, як самостійність, пізнавальний інтерес, під впливом яких вона сама розвивається і сприяє розвитку цих якостей.

Тому для розвитку пізнавальної активності дітей з порушенням зору необхідна система пізнавальної діяльності, постійне ускладнення пізнавальних завдань, використання спеціальних методів (запитань проблемного характеру, проблемних ситуацій, завдань дослідницького характеру). Організаторами пізнавальної діяльності дітей мають стати дорослі. Організована пізнавальна діяльність характерна при засвоєнні дітьми причинно-наслідкових і логічних зв'язків, відношень між предметами і явищами. Організація системи пізнавальної діяльності дітей з порушеннями зору веде до появи і розвитку пізнавального інтересу, який проявляється в активному включенні дітей в пізнавальну діяльність, в підвищенні уваги, в самостійних запитаннях і вирішенні пізнавальних завдань.

Загальна закономірність розвитку пізнавальної активності дітей – напруження інтелектуальних сил дитини, що спричинено побудовою проблемних пізнавальних завдань, створенням проблемних ситуацій. Пізнавальна активність повинна ґрунтуватися на певній базі знань і розвиватися в умовах методично організованого навчально-виховного середовища.

Для стимулювання пізнавальної активності дітей необхідно переглянути суб'єкт-об'єктні відношення в навчально-виховному процесі спеціального дошкільного закладу. Дитина з порушенням зору має стати суб'єктом пізнавальної діяльності, а дорослі – її організаторами. Важливим психолого-педагогічним моментом, що визначає пізнавальну активність дітей даної категорії є емоційна атмосфера, яка супроводжує пізнавальну діяльність. Ця емоційна атмосфера має стати об'єктом уваги дорослих, оскільки психологічний клімат визначається, перш за все, ставленням дорослого до спільної з дитиною чи самостійної дитячої діяльності, а також до самої дитини і до результатів її діяльності.

Ми вважаємо, що розвиток пізнавальної активності дітей з порушеннями зору в процесі діяльності буде успішним при створенні таких умов:

- Вести в практику практичну дослідницьку діяльність дитини;
- Розвивати всі психічні процеси;
- Враховувати інтереси і запани кожної дитини, викликати інтерес до пропонованого матеріалу, з любов'ю і розумінням відноситись до кожної дитини.

Відомо, що особистість формується у взаємодії з іншими особистостями. При цьому дитина засвоює уявлення про себе, які передають їй насамперед близькі дорослі й друзі-однолітки. Саме вони стають регуляторами поведінки дитини, сприяють виникненню нових когнітивних структур. Інтелектуальний розвиток дитини з порушенням зору значною мірою визначається формами співробітництва, спілкування партнерів: усвідомлення цілей діяльності, розвитком власне пізнавальних дій; формуванням умінь співробітництва та водночас навичок взаємопорозуміння, комунікації.

За твердженнями окремих дослідників (Н.Бібік, Н.Коленцева), якщо з дошкільниками не проводиться спеціально організована робота в напрямку розвитку пізнавальної активності, то вже на початку навчання в школі ця природна властивість поступово почне згасати. Тому на нашу думку, доцільним буде організувати:

- Сприятливу, позитивну атмосферу, де панує взамовіра і кожна дитина почуває себе безпечно;
- Позитивний психологічний клімат в умовах індивідуальної взаємодії дитини з дорослим;
- Матеріально-ігрове середовище, спрямоване на перспективне зростання пізнавальної активності дітей з порушеннями зору.

На основі аналізу наукових джерел, ми припускаємо що підвищити рівень пізнавальної активності дошкільників з порушеннями зору допоможе наступне:

1. Врахування індивідуальних психофізичних особливостей дітей з порушеннями зору на заняттях (заняття мають надавати можливість дітям самоствердитися, проявити активність, ініціативу).
2. Перехід від пасивних до активних способів пізнання в умовах індивідуальної взаємодії дитини з дорослим, оскільки, формування пізнавальної активності дітей з порушеннями зору – це набуття ними активних самостійних способів пізнавальної діяльності, виникнення позитивних емоційних проявів та інтересу до пізнання навколишніх предметів, явищ природи, самих себе.
3. Обговорення з дітьми питань, пов'язаних з емоційним, моральним світом людей, їхніми вчинками, переживаннями, що дасть можливість дітям ділитися своїми планами, враженнями, думками, а це в свою чергу допоможе їм усвідомлювати зміст подій, які відбуваються навколо, розвивати пізнавальну активність.
4. Застосування індивідуальної форми взаємодії з кожною дитиною, стимулювання активного пошуку способів вирішення творчих завдань з дітьми, це дасть можливість дитині з порушенням зору перейти до вищого рівня пізнавальної активності.

5. Створення відповідних умов для самовираження дитини з порушенням зору, виявлення нею позитивних емоцій, фантазії, прагнення до спілкування з дорослим.

Отже, пізнавальна активність – це самостійна, ініціативна діяльність дитини, спрямована на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) і зумовлена необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею в конкретних ситуаціях. Детермінантами розвитку пізнавальної активності дітей з порушеннями зору виступають: ставлення дорослого до дитини, оптимізація навчально-виховного процесу, врахування психофізичних особливостей дітей даної категорії. Створення відповідних умов для розвитку пізнавальної активності дітей з порушеннями зору сприятиме їх всебічному розвитку, соціалізації та адаптації до соціуму.

Література

1. Богоявленська Н.А. Пути к творчеству. М. – 1981 – 96 с.
2. Выготский Л.С. вопросы детской психологии. СПб.:Союз, 1999. - 224с.
3. Ладивір С.О. Психолого-педагогічні засади керівництва розвитком пізнавальної активності дітей 5-6 років // Індивідуалізація виховання в дитячому садку: Методичні рекомендації. – К.: Міленум, 2005. – с. 35-50.
4. Лисина М.И. Развитие познавательной активности в ходе общения со взрослыми и сверстниками // Вопросы психологии №4, 1982, с 18-36.
5. Щуклина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

УДК: 159.422.76.376.33.

Рецензент
Сак Т.В.,
доктор психологічних наук,
професор

ДІАГНОСТИКА ВІДХИЛЕНЬ У РОЗУМОВОМУ РОЗВИТКУ ГЛУХИХ ДІТЕЙ 5-6 РІЧНОГО ВІКУ

Марчук Т.Ф.
м. Київ

У статті зазначені відхилення у розумовому розвитку глухих дітей 5-6 річного віку, виявлені завдяки діагностичному дослідженню. Показані різні клінічні групи дітей, які мають комбіновані вади. Подані завдання методики для виявлення та розрізнення вад.

Ключові слова: глухі діти, розумовий розвиток, психічний розвиток, відхилення, діагностика.

В статье отмечены отклонения в умственном развитии глухих детей 5-6 летнего возраста, выявленные благодаря диагностическому исследованию. Показаны разные клинические группы детей, которые имеют комбинированные изъяны. Поданы задания методики для выявления и различения изъянов.

Ключевые слова: глухие дети, умственное развитие, психическое развитие, отклонение, диагностика.

In the article the deviations in mental development of deaf children at the age of 5-6 years old are sorted out, which were discovered due to the dynamic research. Different groups of children who have combined shortcomings are shown. The tasks of the methodic of finding and differentiation of shortcomings are given.

Key words: deaf children, mental development, psychological development, deviation, diagnostics.

Психічний розвиток особистості з вадами слуху залежить від того, як у процесі навчання враховуються її розумові можливості. З інтенсифікацією навчання і підвищенням програмових вимог помітнішою стала неоднорідність контингенту глухих школярів. Більш видають в око діти, що мають постійні труднощі в навчанні, які не можна пояснити лише педагогічною занедбаністю чи розумовою відсталістю. Так, Т.В.Розановою виявлені відмінності в розв'язанні дитьми наочних та вербальних задач, які не можна пояснити їхньою розумовою відсталістю, оскільки у них наявні працездатність, уміння виконати у завдання, отримувати інструкцію, користуватися допомогою, реагувати на похвалу і контролювати свою діяльність, тобто виявлена здатність до навчання.

Дослідженнями виявлені побічні діагнози у таких дітей: дитячий церебральний параліч (ДЦП) з псевдобульбарними порушеннями, церебрастенічний синдром, порушення діяльності на тлі компенсаторної гідроцефалії, психофізичний інфантилізм, травматична енцефалопатія. Медики виявили глибокі порушення у розвитку таких дітей до їхнього народження, а також спричинені пологовими травмами, хворобами на ранніх етапах розвитку і вживанням ототоксичних антибіотиків. За їхніми висновками деякі діти мали тяжку травму черепа з пост-травматичними змінами: порушенням працездатності, зниженням пам'яті, підвищеною втомою, головним болем. Авторами дослідження (1) проаналізовано зв'язок між структурою дефекту і характером ускладнень у навчанні. Виявлено, що глухі діти із явищами ДЦП дуже різні за рівнем психічного розвитку. Не маючи інших додаткових дефектів, вони здатні засвоювати шкільну програму. Більшість дітей із ДЦП за результатами навчання знаходяться дещо на вищому рівні від глухих дебілів. Однак через неконтрольовані рухи рук та інших частин тіла вони мають значні труднощі в дактилюванні, письмі, усному мовленні. Особливі ускладнення у них виникають через уповільнення мовленнєвих дій, що заважає засвоєнню слів і зв'язного мовлення, запам'ятовуванню словесного матеріалу.

Інші клінічні групи дітей, за висновками дослідників, виявилися близькими до дітей із ЗНР зі збереженим слухом, як таких, що потребують посиленої педагогічної корекції. Умовно їх поділяють на дві підгрупи. Перша – діти, що за результатами виконання наочних і